

ARCHÍVUM

TITKOS ASZIMMETRIA**Bruno Bettelheim*

1977 utolsó hónapjaiban Aldo Carotenuto, a Római Egyetemen személyiségelméletet tanító jungiánus pszichoanalitikus véletlenül hozzájutott egy elveszett vagy hosszú ideje elfeledett dokumentumgyűjteményhez. Az is a véletlenen múlt, hogy a Genfi Pszichológiai Intézet korábbi központjául szolgáló épület pincéjében egyáltalán megmaradt a csomag. Az iratköteg az 1920-as évek elején Genfben élő és dolgozó úttörő pszichoanalitikus, dr. Sabina Spielrein hagyatéka. Betegei között szerepelt Piaget, ott analizálta néhány hónapig. 1923-ban Spielrein úgy döntött, hogy hazatér szülőföldjére, Oroszországba, s akkor hagyhatta ott ezt a köteget.

Carotenuto azonnal felismerte, milyen fontosak az előbukkant iratok, köztük húsz levél Freudtól s sokkal több Jungtól. Az viszont nem volt nyilvánvaló, hogy e levelek sokkal jelentősebbek maga a címzett — Spielrein doktornő miatt. A *Titkos szimmetria* címmel közzétett (New York: Pantheon, 1982) levelek lényegében azt igazolják, milyen sajátos hatást gyakorolt Sabina Spielrein Jung életére és gondolkodásának fejlődésére, milyen szerepet játszott mind a jungi, mind a freudi pszichoanalízis fejlődésében, s milyen része volt Jung és Freud kapcsolatteremtésében, majd elidegenedésükben. Mindez nem annyira Freud és Jung hozzá írt leveleiből világosodik meg, hanem az orvosnő Freudnak és Jungnak címzett leveleinek vázlataiból és másolataiból, valamint töredékes, mégis leleplező naplójából. Ezek együttesen meghökkenítően új megvilágításba helyezik a Freud–Jung levelezés jelentős kérdéseit.

Sabina Spielrein, értelmes, iskolázott jómódú zsidó szülők első gyermeke 1885-ben a Don melletti Rosztovban született; mind nagyapja, mind dédapja köztiszteletben álló rabbi volt. Serdülőkorában Spielrein szkizofrén zavarként vagy szkizoid jellegű súlyos hisztériaként leírt betegségben szenvedett. Erősen aggódó szülei 1904 augusztusában Zürichbe vitték kezelésre a világhírű Burghölzli elmeegógyintézetbe. Jung 1900 óta dolgozott ebben a kórházban, s 1905-ben lett főorvos. Valószínűleg Spielrein volt az első, legalábbis egyik első betege, akit Jung pszichoanalízissel próbált kezelni. Korábban főként betegai asszociációinak tanulmányozására összpontosított, s arra, amit ezek belső életükről feltártak — ilyen foglalkozásokon Spielrein is részt vett.

* Forrás: Bruno Bettelheim: *Freud's Vienna and Other Essays*. Vintage Books — A Division of Random House Inc. New York, 1991. 58–81. Az esszé némileg más formában és az utószó nélkül „Botrány a családban” (Scandal in the Family) címmel a *The New York Review of Books* 1983 június 30-i számában jelent meg.

Nem tudjuk, meddig élt Spielrein betegként a kórházban, de 1905 áprilisában beiratkozott a Zürichi Egyetem orvosi karára. Ekkor vagy hamarosan ezután annyira javult állapota, hogy elhagyta a kórházat, s a továbbiakban Jung bejáró betegként kezelte. „Egy szkizofrénias eset pszichológiai tartalma” című disszertációjával 1911-ben szerezte meg doktori fokozatát. A korábbi szkizofrénias beteg ekkorra már a szkizofréniát tanulmányozta, elmebajokat kezelő orvos lett, eredeti gondolkodó, aki olyan elképzeléseket dolgozott ki, amelyek később igen nagy jelentőségre tettek szert a freudi rendszerben.

Carotenuto (eredetileg Olaszországban kiadott) könyvének a *Titkos szimmetria* címet adta. A könyvből több szimmetria és egy, szerintem jóval fontosabb aszimmetria világlik ki. Az olasz eredeti címe, *Diario di una segreta simmetria* rámutat, hogy a címben idézett szimmetria Spielrein és Jung fejlődésére vonatkozik, hiszen ez az, ami feltárul Spielrein naplójegyzeteit olvasván. Kiderül, hogy Junggal fennálló kapcsolata során Spielrein döntő befolyással volt rá és rendszerének fejlődésére. Ami azt illeti, Spielreinre Jung gyakorolta a legnagyobb hatást. Ez csak természetes, hiszen kezelőorvosaként ő segítette ki súlyos pszichológiai zavaraiából — ám még kezelte, amikor szeretők lettek. Spielrein mélységesen szerette Jungot, hiszen ő volt első szerelme, de szerette mint betegségéből való szabadítóját, ezenkívül mint gyógyító tanárát, aki elindította a később hivatásává lett elemekörtan tanulmányozásában. Sohasem szűnt meg Jung iránti mélységes ragaszkodása, sem akkor, amikor Jung elárulta szerelmüket, sem később, amikor hozzáment egy másik férfihoz és gyermeke lett tőle. Jung iránti érzelmei azonban végül is meglehetősen ellentmondásossá váltak, ami érthető, hiszen az odaadóan szeretett férfi nem pusztán érzéketlenül viselkedett iránta, hanem úgy, amit később maga az érintett is találoán gazember-ségnek nevezett. Erről többet a későbbiekben.

Számomra nem a dokumentumok és Carotenuto róluk szóló fejtegetései olvastán feltáruló szimmetriák a legérdekesebbek, hanem az abból kirajzolódó aszimmetria, hogy míg Spielrein szakmailag egyre közelebb kerül Freudhoz, Jung a Freuddal és pszichoanalitikai módszerével való szakítása felé közelít. A könyv alapján nyilvánvaló, milyen jelentős hatást gyakorolt Spielrein Jung gondolataira, s véleményem szerint ez adja a könyv nagy emberi és — a pszichoanalízis fejlődése szempontjából — egyedülálló történeti jelentőségét.

E dokumentumoknak mind emberi, mind történeti jelentőségét lényegesen fokozná, ha olvashatnánk Jungnak Spielreinhez írott leveleit, amelyekből állítólag negyvenhat maradt meg. Míg azonban Freud örökösei engedélyezték a Spielreinhez írott levelek közzétételét, Jung örökösei nem. Ennek következtében csupán nagyon kevés, rövid, gondosan megszürt, mégis fájdalmas szemelvényhez jutunk Jung leveleiből Carotenuto válogatásában. Ezek inkább felkeltik, mint kielégítik kíváncsiságunkat.

Nem nehéz kitalálni, miért nem akarták Jung örökösei, hogy a nyilvánosság saját szavaiból tudja meg Spielrein iránti érzéseinek és vele kapcsolatos viselkedésének részleteit, e tekintetben azonban nem is túl nagy a veszteség. Spielrein naplója, Junghoz és Freudhoz írott levelei, valamint Freud és Jung egymáshoz írt, már közzétett levelei elég világos képet adnak e szerelmi kapcsolatról és arról, amit Carotenuto helyesen úgy említ, hogy Jung elárulta szerelmését.

Jung leveleinek visszatartása miatt viszont nem tudjuk felmérni, mennyire és milyen szempontból teljesen vagy nagyrészt Spielreiné mindaz az eszme és elméleti megfogalma-

zás, amit Jung rendszere alapjának tekintettünk. Kapcsolatuk azt sejteti, hogy Spielrein igen jelentős hatást gyakorolt rá. Rendszerének kialakítása során nemcsak műzsája volt, hanem sok szempontból munkatársa, legalábbis szellemi fejlődésének segítője azon évek alatt, amikor kialakította néhány alapvető elgondolását. Jung levelei és más idevágó információ nélkül bizonyossággal ennél több nem állítható.

Amihez hozzájutottunk, nem hagy kétséget afelől, hogy Jung Sabina Spielreinben fedezte föl animáját, s ennek kapcsán alakította ki azt az elméletét, milyen fontos szerepet játszik animája az ember életében. Így Sabina Spielrein volt az a személy, aki az anima fogalmát ihlette, hacsak nem tőle származik az ötlet is. Ennyit tudhatunk meg e könyvből. A könyv egyébként rávilágít Spielreinek az érett freudi rendszerhez való jelentős hozzájárulására is. Néhány évvel ezelőtt, hogy Freud belevette volna rendszerébe a később központi szerephez juttatott halálösztönt, Spielrein megírta és a *Jahrbuch für Psychoanalyse und Psychopathologische Forschung* 1912-es kötetében megjelentette termékeny hatású dolgozatát a rombolásról mint a teremtés okozójáról. Ebben a pszichoanalízis keretén belül elsőként fejt ki eszmét a rombolási vagy halálösztönről és ennek a szexuális hajtóerővel fennálló bonyolult, kibogozhatatlan viszonyáról. E tanulmány lényegi gondolatait egy évvel korábban már ismertette Freud és a bécsi pszichoanalitikus csoport előtt.

Tekintettel arra, hogy Spielrein magas fokú intelligenciája, eredeti gondolkodása és rendkívüli pszichológiai érzéke révén jelentős mértékben járult hozzá a sok szempontból már teljesen kialakult freudi eszmerendszerhez, ésszerűnek látszik azzal a feltevéssel élni, hogy még jelentősebb hozzájárulása Jung rendszeréhez annak kezdeteinél, amikor Jung közvetlenül vele dolgozott. A könyvben megjelent újonnan felfedezett írások lényegében azt sejtetik, hogy valószínűleg minden központi jungi fogalom eredete közvetlenül vagy közvetve Spielreinek tulajdonítható, bármennyire zavarja is a jungiánusokat ez a feltételezés.

Igen valószínű például, hogy nemcsak az anima, hanem az árnyék fogalma is közvetlenül Spielreintől származik, vagy Jungnak vele folytatott kapcsolata körül alakult ki. Freudhoz írott egyik levelében Jung Spielrein rágalmaszásával próbálja vele kapcsolatos saját viselkedését tisztára mosni, s kijelenti, hogy ami történt, megértette vele, hogy „egészen pontatlan elképzeléseim voltak poligám hajlamaimról”, s amit megtanult, abból már tudja, hogy „hol és hogyan csíphető nyakon a gonosz”. Itt, ahol az önmagában lakozó gonoszt említi, nem tesz mást, mint újabb szót használ az árnyékre. Nem tudjuk, mit mondott ugyanezekről a dolgokról Spielreinek vagy mit mondott neki Spielrein, de feltehetjük, hogy ezekről a kérdésekről sokkal nyíltabban beszéltek egymás közt, mint ahogy Jung beszámolt Freudnak.

Nincs róla tudomásunk, melyikük, Jung vagy Spielrein beszélt először a bennük munkáló gonoszról vagy az árnyékról. Carotenuto azonban, míg erősen igyekszik azt a benyomást kelteni, hogy a jungi pszichológia minden alapvető fogalma Jung teremtménye, Jung Spielreinhez írott, számunkra nem hozzáférhető leveleiről írott tanulmányában mégis elég közel jut annak beismeréséhez, hogy Jung számos fogalma közvetlenül vagy közvetve Spielreinek tulajdonítható. Ezt írja: „Nem nehéz elképzelni, hogy a személy, árnyék és anima feltevése sajátos módon e régi tapasztalatok párlatát képviseli”, s itt Jung Spielreinnel való kapcsolatát és tapasztalatait érti. A későbbiekben: „Az anima és az árnyék mint jelenség leírásának figyelmes olvasása azonnal visszavisz bennünket azokba a

korai évekre”, a Spielreinnel fenntartott kapcsolathoz. Végül idéz Jungnak az egyik utolsó ismert, 1919 szeptemberében datált Spielreinhez írott leveléből: „S.-nek J. iránti szerelme ez utóbbit tudatára ébresztette valami olyasminék, amit csupán haloványan sejtett, nevezetesen az ember végzetét formáló tudattalan erejének, egy olyan erőnek, amely az utóbbit később igen jelentős dolgokra készítette.” Ily módon, közelebről bármi legyen is Spielrein hozzájárulása a jungi rendszerhez, Jung kijelenti, s e véleményét Carotenuto is osztja, hogy maga a rendszer szerelmi kapcsolatukból származik.

E Jung leveleiből vett két túlságosan rövid idézet jelentősége csupán fájdalmasan ébreszt tudatára mindannak, ami előlünk rejtve maradt. Ugyanakkor az, hogy Jung örökösei nem járultak hozzá a Spielreinhez írott levelek közzétételéhez, közvetve aggasztó gondokat vet fel Spielrein naplójának és leveleinek kiadása kapcsán. Minden rendelkezésünkre álló bizonyíték alapján úgy tűnik, hogy Oroszországban Spielrein pszichoanalitikusként működött mindaddig, amíg 1936-ban be nem tiltották a pszichoanalízist. 1936-ban vagy 1937-ben valószínűleg a sztálini tisztogatások áldozata lett. Volt azonban egy lánya és három öccse is, így nem lehetetlen, hogy néhány örököse még él, különösen mivel tudjuk, hogy legalább az egyik öccse nem Oroszországban lakott. A könyvbem semmi utalás sincs arra, hogy bármiféle kísérlet történt volna örököseinek felkutatására, hogy megszerezzék hozzájárulásukat Spielrein leveleinek és naplójának közzétételéhez. Bár boldog vagyok, hogy olvashattam leveleit és naplóját, s így eltöprengtettem mindazon, amire fényt derítettek, nem tehetek róla, meg vagyok döbbenne, hogy egy jungiánus pszichoanalitikus, Carotenuto professzor ennyire tiszteletben tartja Jung örököseinek érzékenységét, ugyanakkor semmi hasonló tiszteletet sem tanúsít Spielrein örököseinek érzékenysége iránt. Legalábbis részrehajlónak mondható, hogy a titoktartás szabályait ennyire eltérő módon alkalmazza, különösen, hogy a híres pszichoanalitikus mint terapeuta lényegében kevésbé tarthat igényt titoktartásra, mint a betege.

És mi a helyzet szerelmi viszonyukkal, annak egyik valószínű okával, hogy Jung örökösei megtagadták Jung Spielreinhez írott leveleinek közzétételét. Carotenuto minden erejével arról próbálja meggyőzni az olvasót, hogy Jung szerelmi kapcsolata Spielreinnel plátói maradt; a dokumentumok azonban igencsak arra utalnak, hogy ez nem igaz. Egy pszichoanalitikus nyilván nem létesíthet szexuális viszonyt egyik betegével sem. Sajnos ez időről időre mégis megtörtént, mind a betegnek, mind a terapeuta szempontjából rossz következményei voltak, s a jövőben is előfordulhat. Mintegy hetven év elteltével viszonylag csekély érdeklődésre tarthat számot, hogy Jung és Spielrein egymás iránti nagy szerelme szexuálisan is beteljesedett-e. Ami sokkal fontosabb, vajon tisztelettel, emberi tisztességgel viseltetett-e betege-szeretője iránt, vagy csak saját jó hírnevével törődött és egyáltalán nem volt tekintettel betege pszichológiai sebezhetőségére, aki a beteg—terapeuta viszony miatt ez ellen nem tudott védekezni. E kérdésekkel kapcsolatban teljesen nyilvánvaló bizonyítékokkal rendelkezünk arról, hogy Jung botrányosan viselkedett.

Arra vonatkozóan, hogy a kapcsolatuk plátói maradt-e vagy elhálták, 1910 szeptemberében Spielrein ezt vallja meg naplójának: „És mégis a feleségét, aki, a naplójából világosan kiderül [Jung átadta olvasni a naplóját Spielreinnel, s azt mondta, hogy ezt rajta kívül csak a felesége olvasta], hosszasan habozott, mielőtt hozzáment volna... őt védi a jog, mindenki tiszteli, én pedig, aki mindenemet, amim volt, neki akartam adni, a legcsekélyebb tekintettel sem voltam önmagamra, a társadalom nyelvén erkölcsstelennek neveznek

— szeretőnek, talán *ágyasnak*! A feleségével akármilyen közönség előtt megjelenhet, nekem pedig sötét zugokban kell meglapulnom. Nem mintha az utcán szeretném szétkürtölni szerelmünket, egyrészt a feleségére való tekintettel, másrészt nem akarom meggyalázni érzelmünk szentségét; mégis mindig fájdalmat okoz, hogy titkolni kell érzéseinket. — Igaz, be akart mutatni a családjának, azt akarta, hogy a feleségével legyünk barátnők, de a felesége érhető módon nem akart belemenni ebbe a játékba...”

Aznap visszagondol „a páratlan pillanatokra, amikor a karjában pihentem, s akkor képes vagyok mindent megbocsátani”. 1910. októberében pedig azt írja önmagáról és Jungról: „Amikor költészetünk elkezdődött, két lánya volt. ...” A „költészet” szót használja, amikor kapcsolatukban olyasmire utal, amit nem akar nyíltan említeni; e szó használatának szöveggörnyezetéből világos, hogy a legbensőségesebbre, igen valószínű, hogy a szexuális együttlétre utal. (Anélkül, hogy igazából tudatában lenne, Carotenuto is erre utal a „költészet”-et magyarázó jegyzetében, amikor azt mondja: „A »költészet«-nél egy csupán Jung és Sabina ismerte képes jelentésre lehet gyanakodnunk. Irodalmi analógiát Proustnál találhatunk. Swann és Odette a »faire cattleya« — katléjázni — metaforát használták a birtoklás fizikai aktusának kifejezésére.” Ha Carotenuto nem gondolta volna, hogy a „költészet” metafora a szexuális birtoklásra vonatkozik, miért választotta volna ezt a példát a metaforák használatának magyarázatára? Carotenuto egyébként gyakran említi Spielreint „Sabina”-ként, Jungot viszont sosem „Carl”-ként, s az elfogulatlanságnak ez a méltánytalan, bosszantó hiánya kételyt ébreszt aziránt, vajon tanulmánya egyenlőn bánik-e a két személlyel.)

Az anyag elfogulatlan elolvasása alapján nem lehet más következtetést levonni, mint hogy Spielrein és Jung rendkívül szerető, bensőséges kapcsolatban álltak, s hogy Carotenuto kitaróan érvel a plátótság mellett, azt a benyomást kelti, hogy túlságosan sokat tiltakozik. Az a kérdés viszont, hogy meddig mentek szerelmükben, elveszíti jelentőségét, amikor azt nézzük, milyen hitványan viselkedett Jung szerelmük kitudódása után.

Annak fényében, amit ez új forrásokból megtudunk, hogy Jung számára milyen páratlan jelentőségű volt Spielreinnel való kapcsolata, a Jung–Freud levelekből igencsak arra következtethetünk, hogy elsősorban ez a kapcsolat készítethette Jungot arra, hogy beszámoljon Freudnak, hiszen ez volt az első jelentős eset, amelyet Freud elé tárt, s határozottan kijelentette, hogy le kell reagálnia azt, és hogy erre képtelen rávenni magát.

A Jung–Freud levelezés alapján az egész azzal kezdődött, hogy a Freud számára teljesen ismeretlen Jung megküldte Freudnak szó-asszociációs tanulmányát. Az alábbiakban elmondandók fényében világossá válik ennek fontossága a „Spielrein” névvel kapcsolatos asszociációk jelentőségéről. A Jung–Freud levélváltás kezdete Freud néhány sora, amelyben megköszöni Jungnak a könyvet. A küldeményt Freud rövid cikkeinek gyűjteményével viszonyozza, amelyet azután Jung köszön meg. A levelezés eddig udvarias, és bár szívélyes, de szakmai szinten marad. Erősen elüt ettől Jung második, 1906 október 23-ra datált levele Freudhoz, amelyben Jung váratlanul igen személyes vonatkozású témával hozakodik elő. Ezt írja benne: „Le kell reagálnom legfrissebb élményemet. Egy hisztériást kezelek az ön módszerével. Nehéz eset, 20 éves orosz diáklány, 6 éve beteg.

Az első trauma 3 és 4 éves kora között. Láttam amint apja elveri bátyja csupasz fenekét. Erős benyomás. Ezután nem tud szabadulni a gondolatától, hogy apja kezére székelt. 4–7

éves korától görcsös kísérletek, hogy saját lábára székeljen a következő módon: leült a földre, egyik lába alatta, sarkát a végbélnyílására szorította, majd székelni próbált, ugyanakkor meggátolni a székelést. Ezen a módon gyakran két hétig visszatartotta széket! Elképzelése sincs, hogyan talált rá erre a különös módszerre; azt mondja, teljesen ösztönösen, s örömteli borzongó érzéssel társult. Ezt a tünetet később élénk maszturbáció váltotta fel. Végtelenül hálás lennék, ha néhány szóban elmondaná, mit gondol erről a történetről.”

Ezzel zárul a levél. Jungnak így a Spielreinnel kapcsolatos bonyodalma szolgál első ízben témával, hogy sokkal személyesebben nyíljék meg Freud előtt.

Nem meglepő, hogy Jung Freud véleményét kéri első olyan esetéről, akit Freud módszerével kezel, és általában nem lenne szokatlan, hogy nem említi a beteg nevét, bár az ezt követő levelekben szabadon megjelenik a kezeltek neve; Spielrein esetében azonban különleges kérdéseket vet föl, sőt árulkodó lehet, hogy Jung elhagyta nevét.

A név elhagyása mellett még legalább két szempontból érdemel különleges figyelmet a levél: Jung megjegyzése, hogy le kell reagálnia *legfrissebb élményét* és hogy *képtelen megtenni*. Amikor Jung megírta ezt a levelet, már két éve ismerte Spielreint, így a kezelt régi történetének (amelyet leírt) lényege nem lehetett oka annak, hogy Jung szükségesnek tartotta a lereagálást hiszen az már aligha lehetett friss élmény. Abból, amit Jung Spielreinnel kapcsolatos bensőséges, valószínűleg szexuális bonyodalmairól tudunk, ésszerű azzal a feltevéssel élnünk, hogy ez éppen akkor érte el testi tetőfokát, amikor Jung be akart számolni Freudnak, levelezésbe kezdett vele, s elébe tárta „legfrissebb élményét”, amelyet Jung le akart reagálni. Mivel Jungot első vagy egyik első Freud módszerével kezelt betege kapcsán érte ez az élmény, érthető, hogy Freud segítségét kereste abban, amit ő igen bonyolult helyzetként élt meg. Azzal utal erre, hogy bonyolult esetként írja le, noha a Burghölzliben kezelt legtöbb betegéhez képest Spielrein esete lényegében enyhének tekinthető, hiszen nemcsak hogy egyedül tudott élni a városban, hanem, ami ebből a szempontból még fontosabb, orvosi tanulmányait is sikerrel folytatta. Ezt például Jung nem említi Freudhoz írott levelében, holott ennek fényében egészen másképp festett volna Spielrein ügye. Ily módon csak vele kapcsolatos erotikus bonyodalmai miatt volt Jung számára igen nehéz eset.

Bár kifejezetten szükségesnek tartotta a lereagálást, Jung ezt nem tette meg, s e levélben Spielreinnel kapcsolatos bonyodalmanak lényegét sem említi. Így már Freuddal való kapcsolata kezdetétől képtelen Jung annak belátására, milyen fontos a szexualitás az emberi kapcsolatokban és a neuroziszban. Emiatt gondolom, hogy Spielrein annyira fontos szerepet játszik a Freud–Jung kapcsolatban: Jungot vele való viszonya készítette először arra, hogy Freudtól kérjen segítséget, s hogy Jung nem volt képes nyíltan szembenézni azzal, hogy a szexuális bonyodalmak sürgetik a lereagálást már előrevetíti azt, aminek eredménye a Freuddal való végső szakítás. Mint az oly gyakori az összetett pszichológiai viszonylatok esetén, már a kezdetkor nyilvánvaló volt a vég.

Jungnak, akit elsősorban a szó-asszociációk érdekelték, rá kellett volna jönnie, hogy rendkívül lényeges információt titkol el a leírásból, amikor nem fedi fel Spielrein nevét, hisz ez jelentős abban az esetben, amikor a tünetek az apára való székelés, önmaga beszennyezése és ennek meggátolása körüli képzetek.

A név — kiváltképp saját neve — különös jelentőséget hordoz a kisgyermek számára. A név fontos horgony az öntudat kialakulásához; nyilvánvaló kapcsolódás saját család-

jához. Ám a gyermek a sors külön üzenetének is tekinti, ha ez ilyen értelmezésnek nyit teret. A német Spielrein név két teljesen közönséges szóból áll: *spiel* és *rein*. Az első jelentheti a „játék” főnevet vagy a „játszani” ige felszólító módját. A második a „tisztá”, „tisztán” jelentésű melléknév vagy határozószó. A két szó együttesen figyelmeztetésre áll össze, különösen egy gyermek számára, hogy játsszék tisztán. Bár a Spielrein család Oroszországban élt, zsidók és iskolázottak lévén bizonyára tudatában voltak nevük német jelentésének, hiszen a legtöbb családot érdeklí, mit jelent a nevük. Ráadásul az, hogy Spielreinek lányukat német Svájcban kezeltették, és gond nélkül leveleztek Junggal németül, arra utal, hogy jól beszélték ezt a nyelvet. Nemigen hihetjük, hogy Jung, akit akkoriban a szó-asszociációk tanulmányozása foglalkoztatott, nem volt tudatában, mit jelenthet egy kislánynak olyan nevet viselni, amely tiszta játékra utasítja, amikor normális gyermeki életét döntően meghíúsító legfontosabb szimptomája hosszú éveken át a *játsszék tisztán* vagy *legyen tiszta* emésztő ambivalenciája volt, az abban megnyilvánuló ambivalencia, hogy megpróbált önmagára székelni, ugyanakkor megpróbálta meggátolni, hogy egyáltalán székeljen.

Meg kell itt jegyeznünk, hogy amikor Sabina Spielrein kislány volt, szexuális témákat sosem említettek gyermekek előtt, hanem ehelyett valami körülírást használtak, legalábbis a jó középosztálybeli emberek, mint az ő szülei. Ha egy gyermek akkoriban szexuálisan érintette önmagát, amint azt a legtöbb gyermek megteszi, az volt a tipikus feddés: „ne csinálj semmi piszkosat” azzal a világos célzással, hogy amit tett, az nem volt tiszta. A Spielrein nevet viselni, azzal az utalással, hogy tisztán kellene játszania, emiatt különösen nehéz teher lehetett egy olyan, amit tudhatunk róla, rendkívül eszes és érzékeny kislánynak mint Sabina Spielrein. Ez a szóbeli feddés annyira elterjedt volt a németül beszélő országokban, hogy valószínűleg Jung is találkozott vele neveltetése során, különösen, mert apja szigorú vidéki lelkész volt. Ha ez igaz, akkor mindig, amikor kiejtette Spielrein nevet vagy reá gondolt, érezvén, hogy már „piszkosan játszott” vele vagy ennek határán járt, mintha gyermek lett volna, Jung mindig feddve érezhette magát, hogy ne játsszon, ne tegyen semmi piszkosat. Ez lehetett tehát a fő oka, hogy nem említette Freudnak a nő nevét.

Nem tudjuk pontosan, Jung és Spielrein mikor ébredt egymás iránti mély szerelme tudatára, azt sem, mikor nyert ez nyílt kifejezést és hogy milyen formában. Jung leveleiből Carotenuto arra a következtetésre jut, hogy 1908 elején Jung tudta, milyen mélységesen szerelmes Spielreinbe, de mivel Carotenuto szerint Jungnak csupán akkortól maradtak fenn Spielreinhez írott levelei, nincs róla adatunk, milyen érzéseket táplált Jung betege iránt 1906-ban, amikor Freudnak írott második levelében kijelenti, hogy vele kapcsolatban le kell reagálnia valamit. Ha nem biztos is, hogy Jung akkor szexuális viszonyt folytatott Spielreinnel, már több mint két éve bensőségesen ismerte, kezelte és kísérleteibe is bevonta. Talán ésszerű tehát azzal a feltevessel élni, hogy Jung tudattalanul érezhette, milyen mélyen, a szexualitás ígéretével vonzódik hozzá. Körülbelül egy évvel később a név említése nélkül Jung azt írja Freudnak, hogy egyik betegének leghőbb vágya, hogy tőle legyen gyermeke. Minthogy ő volt a kezelőorvosa, nős férfi és apa, Jung Spielreinnel folytatott szexuális viszonya több szinten is tilos, és az ilyen helyzetek könnyen felidézhetik tudattalanunkban a gyermekkorban kapott parancsokat.

Ezt a beteget Jung nem azonosítja a korábban említett „nehéz” esettel, és ismét elhall-

gat egy fontos részletet — a szenvedélyesen áhított gyermeknek szánt nevet. Spielrein naplójából azonban megtudjuk, hogy epekedik aziránt, hogy Siegfried nevű gyermeket szüljön Jungnak, s ez a gyermek hidalná át a saját zsidó és Jung árja mivolta között húzódo szakadékot. Jungnak írott egyik későbbi levelében ezt a gondolatot közvetlenül Jungnak Freudhoz fűződő kapcsolatához viszonyítja: „az én Siegfried-fantáziám eredménye valódi gyermek éppúgy lehet, mint egy szimbolikus árja-szemita gyermek — például az, akit az Ön és Freud elméletének egyesülése hozott világra”. Junggal fenntartott kapcsolatához tehát szellemileg a Freud–Jung kapcsolatban talál párhuzamot, és erről úgy ír, mintha Jung előtt is ismert lett volna ez az elgondolás.

Nem tudjuk, miképp viszonyult Jung Spielreinek ahhoz a vágyához, hogy legyen közös gyermekük, mégpedig *Siegfried*, s ahhoz az elképzeléshez, hogy e gyermeknek az ő és Freud elméletének egyesítését kellene jelképeznie. Azt viszont tudjuk, hogy mind Spielrein, mind Jung mélységesen rajongott Wagnerért, s többször megvitatták, mit jelent számukra munkássága, így nem kerülhette el figyelmüket, hogy a *Ring* mondakörben *Siegfried* Siegmund fia, s ez a név Freud keresztnevének egyik változata. Spielrein így olyan fiúra vágyott, akinek fizikai apja Jung, ám neve jelképezi, hogy szellemi apja Freud. Ez az ötlet tetszhetett Spielreinek, de Jung valószínűleg igen ellenszenvesnek találta — s ez elég ok arra, hogy elhallgassa Freud elől, hogy a tőle gyermekekre vágyó betege zsidó, s a gyermeknek a Siegfried nevet szánja.

Jung egyéb nyomós okokkal is rendelkezett arra, hogy erősen ellenezze, legalábbis ellenmondó érzelmeket ébresszen benne Spielreinek az ilyen gyermek iránti vágya. Tudatában volt annak, hogy Freud szemében nagyban növeli értékét, hogy személye és kapcsolatai útján feltehetőleg jobban el tudja fogadtatni Freud „zsidó” pszichoanalízisét az árja világban. Freud nem titkolta ezirányú reményeit; barátaival folytatott beszélgetései során mindezt említette is. Ennélfogva érthető, sőt szinte előre látható volt, hogy Jung, nehogy így használják ki, idejében kidolgozza saját, nem zsidó pszichoanalízisét és később Hitler néhány eszméjével is rokonszenvezik.

Jung azonban igen bonyolultan viszonyult a zsidósághoz, mivel, különösen nők esetében el is bűvölte az, hogy valaki zsidó. Spielrein egyik Freudnak írott levelében később mindezt bővebben kifejti, s Junggal folytatott viszonyának legmeghittebb időszakában szerzett adatokat közöl. Jung azt mondta neki, hogy unokanővére, Helene Preiswick, akivel egyik első pszichológiai kísérletét folytatta (disszertációjában mindezt részletesen leírja, s a hölgyről S. W. néven beszél), és akit — bár ennek lehet, nem volt teljesen tudatában, feltehetőleg igen szeretett — zsidónak vallotta magát. Jung ez önmagát zsidónak valló leány iránti elfogultságát egy Freudhoz írott levelében Spielreinnel fennálló viszonyához kapcsolja; itt említi meg először Spielrein nevét. Azt írja: „ekkor más formában bukkant fel a zsidó nő, egy betegem alakját öltötte” — s ezen Spielreint érti.

Valamivel 1909 márciusa előtt kívülről, valószínűleg Jung felesége tudomására jutott a Spielreinnel zajló szerelmi viszony. Valaki, feltehetőleg ő, névtelen levelet írt Sabina Spielrein anyjának, amelyben figyelmeztette, hogy e kapcsolat tönkretetheti a lányt, s arra kérte, hogy vessen véget neki. Minderről Spielrein naplójából és Freudhoz írott leveleiből értesülünk. Mielőtt azonban Freud bármit is megtudott volna Spielreintől vagy arról, hogy ő az a beteg, akiről Jung már kétszer is beszámolt neki, 1909. március 7-én ezt írta Jung: „Egy női betegem, akit évekkal ezelőtt mérhetetlen erőfeszítések árán igen

kellemetlen neurózistól szabadítottam meg, az elképzelhető leggyötrelmesebb módon sértette meg bizalmamat és baráti vonzalmamat. Hitvány botrányt kavart azért, mert megtagadtam tőle azt az örömet, hogy gyermeke lehessen tőlem”. Mindezt írta annak ellenére, hogy nem Sabina Spielrein keverte a botrányt, hanem az, aki írt a lány anyjának, mint ahogy ezt Jungnak néhány nap elteltével be kellett ismernie Freud előtt, minthogy közben Spielrein tájékoztatta Freudot az eseményekről.

Sajnos Jungnak a betegéhez való viszonyának jellegét leíró szavakat félrefordították, ami kiváltképp sajnálatos, mivel Carotenuto az „Unstinting Effort” (Nagylelkű fáradozás) címet adta annak a fejezetnek, amelyben ezeket az ügyeket tárgyalja. Jung valójában azt írja, hogy „*eine Patientin, die ich vor Jahren mit grösster Hingabe aus schwerster Neurose herausgerissen habe...*”. A német *mit grösster Hingabe*-t hibásan fordították „Nagylelkű fáradozás”-ra. Ámbár Jung német szavait lehetett volna úgy fordítani, hogy „bőséges odaadással” vagy „igen nagy önfeláldozással”, ez sem lett volna kellőképpen közel a némethez, mivel nem adja vissza a *Hingabe* szó teljes jelentését, ami azt is jelenti, hogy szexuálisan odaadja magát. A *Hingabe*-t leginkább ilyen értelemben használják. Ily módon Jung saját beszámolója, bár nyíltan csupán azt bizonygatja, milyen végtelen odaadással szentelte magát betege kezelésének, titokban sugallja, legalábbis utal az ezzel a betegével fennálló kapcsolata szexuális jellegére.

Minthogy Carotenuto olasz, nem róható fel neki e félreérthető fordítás, sem az, hogy nem ismerte föl a Spielrein név pszichológiai jelentőségét. Az „Unstinting Effort” (Nagylelkű fáradozás) a *Jung–Freud levelezés* hivatalos angol fordításában is szerepel. De a „Nagylelkű erőfeszítés” című fejezet legalább zárójelben megjegyzi, hogy „Jung *nagylelkű fáradozás*-ról [*grösster Hingabe*, azaz »igen nagy odaadásról«] beszél”. Ily módon akár Carotenuto, akár azok, akik ezt a könyvet angolra fordították, tudtak arról, hogy az „unstinting effort” eltorzítja a Jung levelében használt szavak értelmét. Az „igen nagy odaadás” mint fordítás elkendőzi Jung szavainak szexuális mellézközügét, de legalább sokkal közelebb áll a német eredetihez, mint a fáradozás, ami csak akkor lenne helyes fordítás, ha Jung azt említette volna, hogy betegével *grösster Anstrengung* dolgozott, mert ez jelenti a szándékos és tudatos folyamatot, míg a *Hingabe* mély érzelmi beleélésre utal, ráadásul szexuális jellegre.

Elég érdekes, hogy Freud nem reagált arra, hogy Jung megtartóztatta magát az érintkezés gyönyörétől, különösen, hogy Jung előzőleg azt írta ugyanazon női betegével fennálló viszonyáról: a róla való lemondás volt élete egyik legnagyobb áldozata. Ahogy Jung kifejezte magát, eléggé lelepleződhetett ahhoz, hogy Freud megsejthette Jung betegével fennálló viszonyának valódi jellegét, különösen mert — mint ahogy válaszában utalt erre — egy svájci pszichiáter, Muthman, beszámolt Freudnak „egy hölgyről, aki az Ön [Jung] barátnőjeként mutatkozott be”. Freud talán valakinek akarta magát tetetni minden előtt, ami kockára teheti Junggal fennálló kapcsolatát.

A Jung viselkedésétől mélységesen megbántott Sabina Spielrein írásban kért találkozót Freudtól. Freud először elutasította; mindent el akart kerülni, ami árthat Junggal fenntartott viszonyának, ami a már leírt okok miatt annyira fontos volt neki. Freud így nem viselkedett nyíltan Spielrein előtt sem, hanem Jung elképzeléseihez alkalmazkodott. Freud ezt írta Jungnak 1909. június 7-i levelében: „ha helyesen értem táviratát [ennek tartalma nem ismert, de Jung ebben értesíthette Freudot Spielreinnel fenntartott

kapcsolatának néhány részletéről, mivel Freud Spielrein levelének kézhezvétele után felvilágosításért fordult Junghez, hogy tudja, mihez tartsa magát]; magyarázata megerősítette sejtelmeimet. Igen, miután megkaptam sürgönyét, írtam Spielrein kisasszonynak, s kijelentettem, nem érdekel az ügy, s úgy vélem, intelme túlbuzgó fanatikusra vall.

Spielrein azonban nem adta fel. Mivel Freud nem tette lehetővé, hogy személyesen adja elő ügyét, 1909. június 11-én ezt írta: „Négy és fél évvel ezelőtt Jung doktor az orvosom volt, majd barátom, végül „poétám”, azaz kedvesem lett. Történetesen közeledett hozzám, és a dolgok úgy alakultak, ahogy ez a „költészet”-ben lenni szokott. Prédikált a poligámiáról, hogy a felesége nem ellenzi stb, stb. Most az anyám kap egy névtelen levelet, írója nem válogatja meg szavait; anyámnak meg kell mentenie lányát, különben Jung doktor tönkreteszi. A levelet egyik barátom sem írhatta, hiszen mindenről mélyen hallgattam és mindig távolságot tartottam az összes diákkal szemben. Okkal gyanúsíthatom a feleségét. Hogy rövidre fogjam a történetet, anyám megindító levelet ír Jungnak, hogy megmentette a lányát, hogy nem ronthatja mindezt most el, s esedezik, hogy ne lépje át a barátság mezsgyéit.” Jung ezt válaszolta Spielrein anyjának: „Miután már nem szorítottam a háttérbe saját szerepeimet, orvosából barátja lettem. Orvosi szerepemtől annál is könnyebben szabadultam, hogy szakmailag nem éreztem magam elkötelezve, hiszen kezelési költséget sosem számoltam fel. Ez szabja meg világosan az orvos kötelmeit. Természetesen meg kell értenie, egy férfi nem tud egy lánnyal a végtelenségig fönntartani olyan baráti viszonyt, ami kizárja a kapcsolat bővítésének egyéb lehetőségeit. Miért tartanak vissza magukat a szerelmükből fakadó következtetések levonásától? Az orvos és a betege viszont olyan hosszan beszélgethetnek a legbensőségesebb témákról, ahogy azt akarják, és a beteg elvárhatja orvosától, hogy az megadja számára a kívánt teljes szeretetet és törődést. Az orvos azonban tudja saját korlátait, s ezeket nem is hágja át, hiszen ezért van megfizetve. Ez a tény szabja meg számára a megfelelő kereteket. Ennélfogva azt javaslom, hogy ha azt kívánja, hogy szigorúan ragaszkodjak orvosi szerepemhez, fizesse meg kellő mértékben fáradozásaimat. Ily módon *tökéletesen biztos* lehet afelől, hogy feladatomat minden *körülmények* között ellátom. Az ön lányának barátjaként viszont azt mondanám, hogy bízzuk magunkat a sorsra. Barátokat senki sem gátolhat meg abban, hogy azt tegyék, amit jónak látnak. ... Nálam 10 frank egy vizit.”

Jungnak megbocsáthatatlan ez a kijelentése, hogy ő, az orvos, amennyiben szakmai munkája nincs megfizetve, kezelői szerepében nem lát semmi viselkedésére vonatkozó megkötést. Carotenuto azt mondja, hogy ez a rész „szinte teljesen lehetetlenné teszi, hogy megértse az ember”, s ez enyhe megfogalmazás. (Hozzá kell tenni, hogy Spielrein feljegyzései szerint szülei azt gondolván, hogy Jung a Burghölzli kórház alkalmazottjaként — leányuk eme intézmény lakójaként lett a betege, s kezelése itt zajlott azután is, hogy kiköltözött — nem folytathat magángyakorlatot, ezért pénz helyett állandóan ajándékokkal látták el orvosát.)

Bár Spielrein levele alapján Freud tudott arról a lehetetlen helyzetről, amit Jung viselkedése miatt el kellett szenvednie, továbbra is megtagadta, hogy találkozzék vele, továbbra is leplezte önmagát; fel kell tennünk, nem akart támadási felületet nyújtani Junggal való kapcsolata ellen. Erre utal Freud Junghez írott június 18-i levele: „válaszomban [Spielrein második levelére] továbbra is olyan megfontolt és megértő voltam; úgy

tűntetem föl, mintha a legmellékesebb nyomok alapján Sherlock Holmes módjára fejtetem volna meg a helyzetet (ami az Ön közlése alapján természetesen nem esett nehezemre), s a jelenleginél sokkal alkalmasabb endopszichikus eljárást javasoltam”.

1909. június 21-i levelében Jung végül elismeri, hogy hibázott Spielreinnel kapcsolatban. Ebben bánkodik „elkövetett bűneimért, mivel nagyban felelős vagyok korábbi betegem nagyratörő reményeiért”, s megvallja, „mivel megragadott az a téveszme, hogy betegem szexuális cselvetésének vagyok áldozata, azt írtam az anyjának, hogy nem vagyok a lánya szexuális vágyainak játékszere. Annak fényében, hogy a beteget nem sokkal korábban a barátomnak tudhattam és bírta teljes bizalmamat, tettem galádságnak tekinthető, s ezt Önnek mint atyámnak készségesen megvallom. Ezek után igen nagy kérésem lenne Önhöz: volna szíves írni Spielrein kisasszonynak, miszerint teljes mértékben tájékoztattam Önt az ügyről, s különösen a szüleinek írott levélről, amit a leginkább szégyellek. Szeretném legalább abban megnyugtani betegemet, hogy Ön és ő tudnak »perfect honesty«-ról (tökéletes őszinteség).”

Jung egyazon szövegben hivatkozik Spielreinre mint korábbi és jelenlegi betegére. Amikor szerelmi viszonyokról beszél, akkor korábbi betegének nevezi, amikor viszont arra kéri Freudot, hogy írjon neki, és győzze meg őt Jung őszinteségéről, akkor egyszerűen betegéről beszél, hogy Freud ne avatkozhasson be a beteg–terapeuta viszonyba, ezért tartózkodjék minden vele való kapcsolattól. Jung ugyanakkor törekedett arra, hogy meggátolja Spielrein és Freud találkozását, hiszen arra semmi szükség, mivel Jung már mindent elmondott Freudnak. Ily módon Freud nem tudhatná meg, hogy a viszony sokkal többet rejt annál, mint amit Jung a „perfect honesty”, a végig németül írt levélbe idézőjelben becsempészett két angol szó mellett bevall. (Ezzel egyébként Jung tudattalanul leleplezte, hogy levelében a „perfect honesty” idegen elem.)

Jung levele elhallgatások és valószínűleg elkövetett bűnök sorával terhes. Ezek egyike, hogy azt a benyomást keltette Freudban, hogy minden meg gondolás nélkül írt Sabina Spielrein anyjának, holott csupán válaszolt az anya kérésére, hogy ne folytassa lánya megrontását. Arról sem szólt, hogy Spielrein anyja annak a levélnek (mind Carotenuto, mind Sabina Spielrein feltevése szerint Jung felesége volt a szerző) hatására írt, amelyben megkérték, hogy vessen véget Jung és leánya közötti kapcsolatnak. Jung végül nem tért ki a Spielrein szüleinek írott levelének legbotrányosabb részére, amelyben kijelenti, hogy a betegével folytatott szexuális viszony teljesen természetes lenne mindaddig, amíg nem fizetik meg a kezeléért, ám ha fizetséget kapna, mindez nem történhetne meg.

Bár Freud eleinte próbálta Jungot fedezni, azért aggaszthatta, hogy Jung elárulta azt, akit szeretett, azt, aki még mindig szerette őt, és aki semmi okot sem adott arra, hogy ellene forduljon. 1913 januárban, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy elkerülhetetlen a Junggal való szakítás, Freud ezt írta Spielreinek: „amióta megkaptam az ön első levelét, róla [mármint Jungról] alkotott véleményem jelentősen módosult”, arra azonban nem utalt, hogy mikor vagy milyen mértékben járult hozzá ez az első levél véleményének megváltozásához.

Jung 1909. március 7-én — miután Spielrein anyjának leveléből értesült arról, hogy kitudódott viszonya — Freudhoz írott levelében felhozott Spielrein elleni hamis vádak kapcsán még valami említhető. Miután Freud válaszából megtudta, hogy Muthman

találkozott valakivel, aki az ő kedvesének mondta magát, Jung már világosan látta, hogy készül kitörni a botrány. Még abban a hónapban, amikor mindez történt, Jung lemondott állásáról a Burghölzliiben; nem tudjuk miért, azt sem, hogy pontosan mikor.

Am mivel lemondása 1909. márciusára esik, ésszerű azzal a feltevessel élni, hogy meg akarta előzni azt a még nagyobb botrányt, amit az okozott volna, ha kitudódik, hogy (Spielrein anyjának írott levelében) kijelentette, a szolgálataiért kapott fizetségtől függ, mennyben felelős a Burghölzliiben először bentlakó, később bejáró betegével fenntartott szexuális kapcsolatáért. E kijelentés eredményeként Svájc szigorú erkölcsire való tekintettel nyilván elbocsátották volna Jungot abból a bizalmi állásból, amit e híres intézetben betöltött.

Freud és Jung azután, hogy Freud tudomást szerzett Spielreintről, 1909. augusztus 20-án találkozott, egy nappal azelőtt, hogy együtt hajóztak át az Egyesült Államokba. E nap egy fogadáson történt Freud Jung jelenlétében lezajlott rosszulleteinek egyike, amely Freud szerint Jungnak hozzá fűződő kapcsolatának tulajdonítható. Ez alkalommal Freud kijelentette, hogy a Jung iránta táplált halálvágya miatt lett rosszul. Hogy Jung, tudatosan vagy sem, táplálhatott ilyen halálvágyat, igenis feltehető, hiszen az a helyzet, amelybe Freud saját utódjaként, örököseként, szinte fogadott legidősebb fiaként kényszerítette, ütközött Jung apa-figurától való függetlenedési vágyaival. Közöttük ez ödipuszi helyzetet teremtett, amely Freud tanai és meggyőződése szerint ilyen vágyak kialakulására vezet.

A halálvágy közelébe sodró ödipális érzelmi helyzetek viszont olyan gyakoriak a mindennapi életben, hogy ha ezekre a rosszullett lenne a normális reakció, az emberek jobbra-balra lennének rosszul. Sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy a pszichológiai okok miatt fellépő rosszullett nem a másik emberben, hanem a rosszullettet elszenvető személyében végbemenő folyamatok eredménye, valószínűleg annak következtében, hogy erősen próbálja korlátozni magát, hogy ne mondjon vagy tegyen meg valamit, amit szeretne, de kényszerítve érzi magát, hogy ne tegye. 1912 novemberében, amikor a Freud–Jung kapcsolat még közelebb jutott a szakításhoz, Freud müncheni találkozásuk alkalmával lett rosszul ismét Jung jelenlétében, amikor azt magyarázta, hogy „a Jung ellen táplált ... elfojtott érzelmek ... természetesen főszerepet játszanak részemről” a rosszulletteben. Így talán élhetünk azzal a feltevessel, hogy ugyanez az érzelmi hozzáállás tehető felelőssé a híres két rosszullett közül az elsőért is.

Mindenesetre Freud magyarázata első rosszulletére, miszerint először találkoztak azóta, hogy fény derült a Spielrein-ügyre, arra enged következtetni, hogy ez az ügy ingathatta meg Freud Jungba vetett bizalmát és Freudban tudatos vagy tudattalan félelmeket keltethetett, hogy fogadott apját Jung ugyanúgy elárulhatja, mint szerelmét. Akár ez is történhetett: Jung beszámolója szerint ezen az úton, a hajón tapasztalta először azt a kudarcot, hogy Freud önkényesen nyilvánul meg előtte. Jung leírása szerint Freud elmesélte egyik álmát, Jung ezt megpróbálta értelmezni, s megkérte Freudot, mondana magánéletéről néhány adalékot. „E szavakra Freud vizsla tekintettel reagált — a legvégtetesebb gyanakvással teli tekintettel. Ezután ezt mondta: »De hisz nem tehetem kockára a tekintélyemet!« Ezzel a pillanattal veszítette el. Mivel mindez évekkel az események megtörténte után került papírra, s csupán Jung mondandójáról tudunk, csupán megfelelő fenntartásokkal fogadhatjuk el e történetet, mivel ha Freud akkor valóban minden tekintélyét

elvezítette Jung előtt, akkor Jung Freudnak írott leveleiben még éveken át számos formában kifejtett mélységes megbecsülése szélhámasságnak tekinthető.

Csupán azért említem azt az esetet, mert Jung szerint Freud igen erősen reagált, amikor Jung a magánéletéről érdeklődött. Ez a kérdezősködés emlékeztethette Freudot arra, hogyan viselkedett Jung, amikor az ő legbensőbb magánéletéről volt szó. Jung viszont valószínűleg jobban hajlott volna arra, hogy továbbra is elismerje Freud tekintélyét, ha Freud kritikásabban ítéli meg Spielreinnel szemben tanúsított magatartását és nem huny szemet alakoskodása felett, hiszen számomra nem kérdéses, hogy Jung később büntudatot érzett viselkedése miatt. Mindez természetesen csak feltevés.

Amit biztosan tudunk, hogy miután Jung rájött, hogy alaptalan Spielrein elleni vádaskodása, lezajlott köztük néhány viharos jelenet. Egy Freudnak szánt levél vázlatában Spielrein leírja, anélkül, hogy ráébredt volna, mit tesz, elkeseredésében hogyan vágta pofon Jungot rágalmai miatt, s amikor ezt tette, bal kezében egy kést szorongatott, de nem tudta, mi a célja vele. Jung lefogta a kezét, s ő végül engedett. Bal kezét és alkarját vér borította. Spielrein június 12-én a Freudnak írott levelének pizkozatában említi, hogy menekül, és hogy összeszedje magát, Zürichből vidékre ment, s két levelet kapott Jungtól, melyek egyikében arról tájékoztatta, hogy következő „találkozójuk” idején nem tartózkodik a városban, mert jobbnak látja, ha aznap nem látják egymást, hogy — mint írja — „az egész fájdalmas ügy könnyebben nyugvópontra juthasson”. Freudnak szánt levelének ugyanebben a pizkozatában Spielrein újra kijelenti, hogy a történet ellenére még mindig szereti Jungot.

Időközben Spielrein anyja Jungnak hozzá írott levelének hatására Zürichbe sietett, hogy Junggal megbeszélje a dolgokat, de úgy tűnik, Jung először elzárkózott a találkozás elől. Az anya azzal fenyegethette, hogy Bleuler professzorhoz, a Burghölzli igazgatójához, azaz Jung főnökéhez fordul, ám ettől eltekintett, hogy ne súlyosbítsa a botrányt. Néhány héten belül valószínűleg mégis elsimult az ügy; Jung és Spielrein között folytatódott a viszony, mivel a lány készülő disszertációját Junghoz írta, így feltehetőleg továbbra is rendszeresen találkoztak.

A továbbiakban megtudjuk, hogy Spielreinek 1911 szeptemberében előadást kellett volna tartania a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesület weimari kongresszusán, ám Carotenuto szerint „pszichoszomatikus” kifogást talált arra, hogy ne vegyen részt a kongresszuson. Míg a doktor úr arra hivatkozik, hogy mindezt Jungnak egy Spielreinhoz írott leveléből tudja, azt nem közli, hogy mi volt ez az úgynevezett kifogás.

Freudnak egy Junghoz írott leveléből tudjuk, hogy 1911 októberére Spielrein már Bécsben volt, s legalább 1912 márciusáig ott is maradt, majd Berlinbe utazott. Bécsi tartózkodása idején Spielrein csatlakozott Freud csoportjának találkozóihoz és Freud pszichoanalitikai társaságának rendes tagja lett. 1911. november 12-i levelében Freud azt írja Jungnak, hogy „legutóbbi összejövetelünkön szólalt fel először Spielrein kisasszony; igen értelmesnek és rendszeresnek mutatkozott”.

Rendkívül érdekes Jungnak e megjegyzésre adott válasza. 1911. november 14-i levele így kezdődik: „Nagyon köszönöm most kézhez vett igen kedves levelét. Számomra azonban meglehetősen lehangoló kilátás, hogy ön is a vallás pszichológiájával kezd foglalkozni. Ön veszélyes vetélytárs — ha éppen vetélkedést kell említenünk. Mindezek ellenére úgy vélem, ennek így kell történnie, mivel a természetes fejlődést nem állíthatjuk meg, s

ezt meg sem szabad próbálnunk. Személyes eltéréseink munkánkat is eltérővé teszik.” Itt látszólag arról esik szó, hogy mindkettőjüket érdekli a vallás pszichológiája, azonban figyelembe véve Jung Spielrein iránti mélységes érdeklődését — különösen, hogy Freud leveléből értesült róla, hogy a lány Freud csoportjának megbecsült tagja —, éppannyira lehet szó arról is, hogy Freud Spielreinnél veszélyes vetélytárs.

Válaszában Freud ismét megerősíti Spielrein iránti megbecsülését, amennyiben határozottan kijelenti: „Spielrein cikkének kétségkívül [a Jung szerkesztette] *Jahrbuch*-ban a helye, sehol másutt. Két héttel később ezt írja Jungnak: „Spielrein kisasszony tegnap felolvasott egy fejezetet a cikkéből [ebben a cikkben fejtette ki elgondolásait a halálvágyról], s ezt tanulságos vita követte. Megütököttem az ön mitológiai felfogását érintő néhány ellenvetésén, s ezt felvettem a kislánnyal folyó vitában. Be kell vallanom, igen bájos, és kezdem megérteni.” Freud ily módon Spielreincről szóló beszámolójába beleszúr egy megjegyzést, miszerint ellenzi Jung néhány módszerét, s Jung ezt nem érthette félre, hiszen válaszában Spielreinnel kapcsolatos egyaránt bíráló és dicséző megjegyzéseivel kifejezésre juttatja ellentmondásos érzéseit, amint ezt írja: „Örömmel fogadom Spielrein cikkét az első [félévi] *Jahrbuch* 1912-be. Jelentős átdolgozást igényel, de hát a kislány mindig nagy igényeket támasztott irántam. Az is igaz, hogy megéri. Örülök, hogy nem gondol rosszat róla.”

Egy éven belül, hogy Jung olyan megfontoltan jelentette be Freuddal való vetélkedését, olyan vetélytársként lépett fel apafigurájával szemben, hogy végül minden kapcsolatot megszakított vele. E szakításnak természetesen számos, alapos lélektani oka volt, például az a Freud létrehozta feloldhatatlan ödipális helyzet, miszerint úgy döntött, legyen Jung az ő választott fia és örököse a pszichoanalízis vezetésében, s Jung azért részesült e megtiszteltetésben, mert apja svájci lelkész volt, ő maga pedig jelentős állást töltött be a híres Burghölzliben. Még ha kevésbé lett volna is Jung büszke ember, mint amennyire volt, abban a hitben, hogy Freud csupán azért öleli magához, mert keresztény, mindez akkor is elég ok lett volna a szakításra.

Egy pillanatra eltekintve számos egyéb, a Jung–Freud barátság folyamatára és végére magyarázatul szolgáló lélektani októl ésszerűnek látszik azzal a feltevessel élni, hogy Jung és Spielrein kapcsolatának viszontagságai jelentős szerepet játszhattak abban, hogy Jung szakított Freuddal. Barátságuk azzal kezdődött, hogy Jung Freudhoz fordult segítségért Spielrein iránti érzelmei tisztázására, de ezt a már tárgyalt ellentmondásos módon tette. Freud és Jung kapcsolata akkor ért véget, miután Spielrein megszűnt Jung szerelme és követője lenni, Freud táborához csatlakozott, sőt a keresztényi helyett a zsidó hűséget vállalta fel. Fel kell itt idéznünk, hogy az elméleti álláspontot tekintve a maga módján mindkét férfi egyetértett abban, hogy az volt a vita fő kérdése, hogy Jung nem fogadta el a szexualitás központi szerepét az emberi kapcsolatokban, míg Freud kitarzott emellett. Megjegyzendő, hogy Jung számára kezdetben személyes érdeket jelentett a szexualitás jelentőségének tagadása, de ez később elméleti kérdéssé vált. Mint oly gyakran a pszichológiában, lényegében a személyesebb ügyek határozták meg az elméleti hozzáállást, olyan ügyek, amelyeket egy pszichoanalitikusnak egyből fel kellene ismernie.

Freud jól tudta, milyen fontos a keresztény–zsidó kérdés — nem csupán az ő Junggal való kapcsolatában, ennek mindvégig tudatában volt, hanem Spielrein és Jung viszonyában is. Arra utalván, hogy Spielrein egy Siegfried nevű árja-zsidó gyermekre vágyott,

aki jelképezné mind Freud és Jung, mind Spielrein és Jung egységét, ezt írta Freud: „Be kell vallanom ..., hogy a kevert egyesülés Megváltójának megszüléséről alkotott elképzelése engem egyáltalán nem ragadott magával.” Majd néhány hónap múltán: „Személyes kapcsolatom az ön germán hőisével teljesen megsemmisült. Túlságosan rosszul viselkedett.” Freud természetesen már világosan értesült e rossz viselkedéséről, amikor tudomást szerzett Jung Spielrein elleni hamis vádaskodásáról, de akkor minden erejével azon volt, hogy mindezt figyelmen kívül hagyja abban a reményben, hogy Jungban a pszichoanalízis „germán hős”-ére talál.

1913 augusztusában Freud, miután tudomást szerzett Spielreinek Pavel Scheftellel, a hozzá hasonlóan orosz zsidó orvossal kötött házasságáról, majd terhességéről, ezt írta: „Nehezen viselem, amikor régi szerelméért és elmúlt álmaiért hallok lelkesedni, s szövetségesemként számítok a csodálatos kis idegenre. Mint tudja, árjaügyben már elfogultságom maradékából is kigyógyultam, s szeretném úgy venni, hogy ha végül fia születik, elszánt cionista lesz belőle. ... Zsidók vagyunk, s azok is maradunk. A többiek csak kihasználnak minket, de sosem fognak megérteni és értékelni.”

A Jung elpártolásától mélyen megbántott Freud itt kényelmesen elfeledkezik arról, hogyan akarta ő Jungot kihasználni. Nem lehet, hogy Spielrein ezt — akár Jung iránti ragaszkodása, akár nagyobb objektivitása, akár mindkettő miatt — ne vette volna észre. Egy hónappal később, miután megtudta, hogy Spielreinek lánya született, Renata, talán ezért írta Freud: „Nos, hát szívbeli jókívánságaim. Sokkal jobb, hogy a gyermek leány lehetett. Most újra gondolhatunk a szőke Siegfriedre, s talán porrá zúzhatjuk e bálványt, mielőtt eljönne az ő ideje.”

Ezt azonban Spielrein nem tette és nem is tehette meg. Freud tábora melletti folyamatos elkötelezettsége ellenére továbbra is kapcsolatot tartott és levelezett Junggal, 1918-ig biztosan, de valószínűleg sokkal tovább, amint Jung is írt neki. Saját keserű tapasztalataiból Spielrein túlságosan is jól tudta, hogy a Jung és Freud közötti elméleti ellentéteknek és Jung saját, eltérő pszichoanalitikai rendszere kidolgozásának sokkal több köze van Jungnak Freuddal és vele kapcsolatos személyes nehézségeihez, mint az elméleti meggyőződések eltéréséhez. Ezek, Spielrein biztos volt benne, könnyedén áthidalhatók vagy feloldhatók lettek volna, ha a személyes ellenségeskedés nem tette volna ezt lehetetlenné.

Ily módon legalábbis Oroszországba való visszatérteig Spielrein próbálta meggyőzni mind Jungot, mind Freudot, hogy elméletükben sokkal több a közös, mint az ellentétes vonás. Például még 1918-ban is, több mint hét évvel azután, hogy Freudhoz csatlakozott, és több mint öt évvel Jungból való kiábrándulása után ezt írta Jungnak: „Tökéletesen megértheted Freudot, ha akarod, azaz ha személyes érzelmeid nem állnak útjába.” Korábban azt írta Freudnak: „Minden ingadozása ellenére szeretem Jungot, és szeretném őt visszatéríteni a mi táborunkba. Ön, Freud professor, és ő még csak nem is gyantíjják, hogy sokkal jobban összetartoznak, mint azt bárki sejtene. E jámbor óhajom nem áruslás Egyesületünk ellen! Mindenki tudja, hogy a Freud Egyesület odaadó tagjának vallom magamat, és Jung ezt nem tudja nekem megbocsátani.” Valószínűleg Freudnak sem tudta megbocsátani, hogy a pszichoanalízisben Spielrein már hozzá tartozott, bár érzelmileg még mindig erősen kötődött Junghoz.

Végül néhány megjegyzés, először a kezeléséről, azután magáról Spielreincről.

Spielrein fiatal életében az volt a legjelentősebb esemény, hogy bármi történt is azalatt,

hogy Jung a Burghölzliben kezelte, meggyógyult. Lehet, hogy szüleitől elválasztva meg tudta volna gyógyítani önmagát, tekintettel fiatal korára, nagymértékű intelligenciájára és rendkívüli személyiségére; zavarának súlyossága és korai kitörése fényében azonban ez nem látszik nagyon valószínűnek. Sokkal ésszerűbb azzal a feltevessel élnünk, amint azt ő maga, Jung és Freud is tette, hogy amit Junggal átélt, az gyógyította meg. Ha ez így van, akkor Jung magatartása és viselkedése, ahogy ez Spielreinhez eljutott — nevezzük kezelésnek, csábításnak, érzelmátvitelnek, szerelemnek, közös légvárépítésnek, rászedésnek vagy bármi másnak —, végül nagy szerepet játszott a gyógyulásban. Természetesen úgy is át lehet gondolni egymás iránti viselkedésüket, hogy amint a nő kései serdülő korában megpróbálta átdolgozni gyermekkori traumáit, uralkodni felettük, ennek lehetett az a szimbolikus jelentése, hogy a férfi a Spielrein név által rámért tiltó parancs ellenére olyan viselkedésre biztatta, amit a világ „mocskosnak” tart. E parancsra kisgyermekként ambivalenciával válaszolt, s ez rabságban tartotta; most ez feloldódott, mivel rájött, hogy gondoljon akármit a világ, csak az a fontos, hogy tettei összhangban legyenek meggyőződésével.

Bármi is az ember erkölcsi megítélése Jung Spielreinnel, első pszichoanalitikus betegével kapcsolatban magatartásáról, nem szabad megfeledkeznünk a legfontosabb tanulságról, kigyógyította elmezavarából, s Spielrein ezért volt a gondjaira bízva. Ennek ellenére fel kell tennünk a kérdést: miféle meggyőző bizonyítékkal rendelkezünk arról, hogy nem lehetett volna elérni ugyanezt az eredményt, ha Jung úgy viselkedik betegével, amint azt egy lelkiismeretes kezelőorvostól elvárnánk. Erkölcsi szempontból bármennyire megkérdőjelezhető Jung viselkedése — bármennyire ellentmond a hagyományoknak, lehet akár szégyentelen is —, valahogy mégis megfelelt a kezelőorvos betege iránti elsőrendű kötelességének: meggyógyította. Igaz, Spielrein boldogtalanságban, zavarodottságban és csalódásban igen nagy árat fizetett a gyógyítás sajátos módszeréért, ez azonban gyakran előfordul az olyan súlyos elmebetegek esetében, mint amilyen ő volt.

Spielrein története talán hasznos emlékeztetőül szolgál, hogy szemben könnyed optimizmusunkkal, miszerint pontosan tudjuk, mit kell tennünk a lelkileg igen beteg emberek terápiája során, a kezelésben „több dolgok vannak földön és egen, mintsem bölcselmünk álmodni képes”.

Ennyit a terápiáról — de mit mondhatunk Spielreincről?

Levelei és naplója tanúsága szerint Sabina Spielreint a pszichoanalízis egyik nagy női úttörőjének tekinthetjük. Kétségkívül igen szokatlan személyiség volt, aki bátran merte életét meggyőződése szerint élni, bármit gondolt is a világ a nő, gyermekes apával folytatott szerelmi viszonyáról. Hű maradt első szerelméhez, ennek árulása ellenére sem szakított vele, s ellenállt Freud arra irányuló kísérleteinek is, hogy szellemileg és érzelmileg elválassza a férjétől. Ezen házassága s a férjétől született gyermeke sem változtatott.

Spielrein nemcsak ragyogó volt és a végletekig érzékeny, de rendkívüli pszichológiai érzékkel is rendelkezett. Jelentékeny fejlődést indító cikkét, melyben elsőként vetette fel a destruktív ösztönök jelentőségét az ember megértésében azzal a kijelentéssel zárja, hogy az ember teremtésre és ezzel megőrzésre irányuló hajtóereje pszichológiailag „két ellentétes összetevőből áll, ennél fogva éppannyira alkotó mint romboló hajtóerő”.

Míg Freud és Jung engedett az őket egymástól eltávolító romboló ösztönöknek, Spielrein, a nő végig hű maradt az építő ösztönhöz, melynek reménye szerint közös

vállalkozásba kellett volna Freudot és Jungot összehoznia az emberiség javára. Biztos volt benne, hogy abban, ami a legfontosabb — a tudattalan jelentőségének felismerésében és jobbjóító célokra való megszelídítésében — lényegében összhang van kettejük között. Továbbra is a pszichoanalízis ilyen egységesítésének szentelte önmagát.

Remélhetjük, hogy az az eszme, amelynek Spielrein életét szentelte, végül meghozza gyümölcsét, és a Freud óriási felfedezéseiből táplálkozó különböző pszichoanalitikai irányzatok végül rájönnek arra, hogy sokkal jelentősebb az, ami közös bennük, mint ami elválasztja őket. Mint Freud és Jung esetében, e különbségek forrása sokkal gyakrabban a bonyolult személyes kapcsolatok szeszélye és ambivalenciája, mint a különösebben jelentős elméleti elérések, bár ezeket hangsúlyozzák, hogy elfedjék a mögöttük rejlő személyes emberi elfogultságokat.

Utószó

Cikkem hatására dr. Magnus Ljunggreen 1983-ban a Moszkvai Egyetemen végzett tanulmányai alatt kapcsolatba lépett Sabina Spielrein unokahúgával, Menilche Spielreinnel, aki néhány életrajzi adalékkal szolgált nagynénjéről, melyeket Ljunggreen doktor volt szíves rendelkezésemre bocsátani. Megtudtuk, hogy Sabina Spielrein 1923-ban hazatért Oroszországba. Még abban az évben a Moszkvai Egyetem pszichológiai intézetében kezdett dolgozni. Moszkvai éveiben vezetett egy gyermekek számára létesített pszichoanalitikus klinikát, szemináriumokat tartott gyermekanalízisből, s igen tevékenyen vett részt a pszichoanalitikai társaság munkájában. 1925-ben, amikor a pszichoanalízist hivatalosan már nem tűrték el, Spielrein Moszkvából Rosztovba ment. Férjénél ott olyan elmezavar lépett fel, melynek következtében 1930-ban meghalt. Emiatt vagy az Oroszországban bekövetkezett változások miatt Sabina depresszióssá vált, és 1931 körül felhagyott pszichoanalitikusi tevékenységével.

1941. június 22-én, aznap, hogy Hitler lerohanta a Szovjetuniót, Sabina húga, a Moszkvában zenét tanuló Renata Rosztovba utazott, hogy együtt legyen anyjával és testvérével. Nem tudjuk, mi történt a három nővel. Beszámolók szerint a németek Rosztov megszállása után minden zsidót behajtottak a zsinagógába, majd lelőtték őket. Legvalószínűbbnek az látszik, hogy mindhárman ott vesztették életüket.*

Kálmán A. György fordítása

* Sabina Spielrein élettörténetének teljesebb feldolgozását újabban Alekszander Etkind végezte el *Erosz nyerveozmosznovo — Isztorija pszihoanaliza v Rosszii* (A lehetetlen Erősz — a pszichoanalízis története Oroszországban) című könyvében (Meduza, Szentpétervár, 1993.). A könyv Spielreintről szóló fejezetét („Tiszta játék egy orosz lánnyal — Sabina Spielrein”, 159–212. old.), más orosz témájú cikkekkel együtt, előreláthatóan 1997/2. számunkban fogjuk közölni. (A szerk.)